

УДК 97(477)+(438)

Василь Ткаченко

УКРАЇНА: ВІЙНА І “РУССКИЙ МИР”

У статті автор аналізує події, пов'язані зі збройною агресією Росії проти України у 2014–2015 рр., “гібридною війною”, спрямовані на утвердження в світі “русского мира”. Розглядаються позиції європейських країн та США у цьому конфлікті.

Ключові слова: Україна, Росія, війна, агресія, “русский мир”, західний світ.

Ставши, в силу обставин, прифронтовою державою, Україна перетворюється в “санітарний кордон” між Європою і агресивною Росією. Те, що війна з Україною штовхає Росію в табір світових вигнанців – це лише один аспект проблеми. Більш широкий погляд на “гібридну” форму воєнного конфлікту, з одного боку, засвідчує, що не існує чіткої межі між національною і міжнародною безпекою. З другого боку, воєнний фактор стає лише одним із багатьох складових національної та світової стабільності, таких як: економічний розвиток, суспільно-політична зрілість суспільства, захист навколишнього середовища і збереження природних ресурсів, забезпечення дотримання прав людини тощо.

Як би це парадоксально не звучало, але прагнення Росії до владарювання у зовнішньому світі пояснюється не силою, а скоріше внутрішньою слабкістю і, не в останню чергу, відсутністю щонайменшого уявлення про те, як країна житиме після президента Путіна. Серед білякремлівських ідеологів набуло поширення судження, що будь-яка спроба модернізації країни буде черговою “Перестройкою – 2”, що призведе до “переформатування” країни. Так що, мовляв, краще вже спровокувати ще одну світову війну, ніж спробувати стати на шляху планів Путіна.

Нездатний вирішити внутрішні проблеми, Кремль підміняє їх зовнішніми викликами. Він відчайдушно намагається компенсувати виснаженість системного ресурсу імітацією державної могутності, спрямованої на утвердження в світі “русского мира”.

Агресія

21 квітня 2015 р. Верховна Рада України прийняла Постанову за № 2332 “Про Заяву Верховної Ради України “Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків”. За це рішення проголосувало 259 народних депутатів. У цьому документі вже визначено дату початку збройної агресії РФ проти України – 20 лютого 2014 р. А вперше український парламент визнав Росію державою-агресором 27 січня 2015 р.

Мимоволі виникає питання: невже потрібно було мало не рік, щоб установити й озвучити самоочевидний факт збройної агресії Росії проти України? Чи ж були тому вагомі причини внутрішнього і міжнародного характеру? Чи це взагалі характерно для перебігу “гібридних воєн”, яких нині так багато в різних регіонах світу? І що з цього приводу думають вітчизняні й зарубіжні експерти-політологи? Як вони висвітлюють позицію не тільки України, а й США і Європи щодо приборкання російської інтервенції? І, врешті-решт, чи проглядається з боку наших противників якийсь оптимістичний вихід із цієї ситуації? Ці питання хвилюють громадськість, а однозначної і вичерпної відповіді на них не було і немає. А тому доводиться задовольнятися тими зернами істини, які вдається виокремити з аналітичних розвідок російських та західних авторів, часто-густо

долаючи їх антиукраїнські упередження, а то й відверто цілеспрямовані ідеологічні диверсії.

Моментом істини в процесі дослідження стала згадана Заява Верховної Ради. У ній зазначено, що Верховна Рада України, діючи як представницький орган Українського народу, який є єдиним джерелом влади в Україні та має виключне право визначати й змінювати конституційний лад України, вимагає від Російської Федерації терміново вивести з території України всі військові формування Збройних Сил Російської Федерації та припинити будь-яку підтримку терористичних організацій на сході України, а також притягнути до кримінальної відповідальності та покарати осіб, винних у плануванні, підготовці, початку, здійсненні агресії проти України, скоєнні воєнних злочинів та злочинів проти людяності. В разі відмови Російської Федерації покарати винних, Україна залишає за собою право звернутися до Міжнародного кримінального суду з клопотанням розпочати розслідування ситуації, яка була викликана збройною агресією Російської Федерації проти України і триває з 20 лютого 2014 р. Так само в разі відмови Російської Федерації від припинення збройної агресії проти України Верховна Рада України закликає міжнародне співтовариство до посилення санкцій щодо Російської Федерації як держави-агресора, прискорення надання Україні розширеної фінансової допомоги та постачання зброї з огляду на те, що, протидіючи російській збройній агресії, Україна стала на захист об'єднаної демократичної Європи та всього вільного світу. Досягнутий в українському суспільстві консенсус щодо факту агресії заклав основу для відтворення послідовності етапів здійснення агресії.

Перша фаза збройної агресії Російської Федерації проти України розпочалася 20 лютого 2014 р. Саме тоді, всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням Росії були зафіксовані випадки порушення її Збройними Силами порядку перетину державного кордону України в районі Керченської протоки і використання підрозділів ЗС РФ (розташованих до цього на законних підставах в Криму) для протиправного блокування українських військових частин. 27 лютого 2014 р. збройні підрозділи спеціального призначення Головного розвідувального управління Генерального штабу ЗС Російської Федерації захопили будівлі Ради Міністрів та Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Водночас, відбулось створення й озброєння іррегулярних збройних формувань найманців з числа місцевих жителів, якими керували офіцери спецслужб і ЗС РФ. Чорноморський флот РФ заблокував українські порти, де знаходилися кораблі ВМС України.

За цих обставин лідер партії “Русское единство” Сергій Аксьонов у незаконний спосіб проголосив себе головою Ради Міністрів АРК і закликав президента Російської Федерації “забезпечити мир і спокій у Криму”. У відповідь на цей заклик Володимир Путін, порушуючи міжнародне право і чинну українсько-російську договірно-правову базу, звернувся до Ради Федерації Російської Федерації, яка своєю постановою від 1 березня 2014 р., протиправно легалізуючи ці порушення, надала згоду на використання на території України Збройних Сил РФ. Як наслідок відбулися збройне захоплення і воєнна окупація невід'ємної частини України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

Нелегітимно сформована в умовах російської воєнної окупації, виконавча влада Автономної Республіки Крим 16 березня 2014 р. провела псевдореферендум про входження АРК до складу Російської Федерації. Сумнівні результати “референдуму” не були визнані жодною країною світу, крім Російської Федерації. Це знаходить підтвердження в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 68/262 від 27 березня 2014 р. “Територіальна цілісність України”.

17 березня 2014 р. ВР АРК, яка до того часу була вже розпущена постановою Верховної Ради України, тим не менш, проголосила Крим незалежною

державою. 18 березня 2014 р. самозвані представники Криму підписали з президентом РФ Путіним “Договір про прийняття до Російської Федерації Республіки Крим та створення у складі Російської Федерації нових суб’єктів”. У такий протиправний спосіб відбулася незаконна і поспішна авантюра для того, щоб створити позірність правомірності збройного вторгнення Росії та незаконної анексії нею частини території України.

Друга фаза збройної агресії Російської Федерації проти України розпочалася у квітні 2014 р. Тоді контрольовані, керовані й фінансовані спецслужбами Російської Федерації збройні бандитські формування проголосили створення “Донецької народної республіки” (7 квітня 2014 р.) і “Луганської народної республіки” (27 квітня 2014 р.).

Протягом травня 2014 р. самозвані лідери “ДНР” і “ЛНР”, серед яких було багато громадян Російської Федерації, у неконституційний спосіб провели фіктивні референдуми про відокремлення цих нелегітимних утворень від України. З метою їхньої підтримки на територію України були заслані розвідувально-диверсійні групи, очолювані кадровими офіцерами Головного розвідувального управління Генерального штабу ЗС РФ. У їх підпорядкування додані парамілітарні формування російського козацтва і укомплектований чеченцями – громадянами Російської Федерації – батальйон “Восток”. Були також задіяні й інші озброєні групи найманців – “Російський сектор” та “Оплот”. За їхньої активної участі було захоплено адміністративні будівлі в багатьох населених пунктах Донецької та Луганської областей, організовано збройні напади на частини українських сухопутних сил і літаки Повітряних сил ЗС України.

Так, біля міста Слов’янськ 6 червня був збитий літак АН-30, що виконував спостережувальний політ. Тоді загинуло 5 осіб екіпажу. 14 червня був обстріляний військово-транспортний літак Іл-76 в аеропорту “Луганськ”. На цей раз загинуло 40 десантників і 9 членів екіпажу. 17 липня 2014 р. поблизу міста Торез Донецької області за допомогою російського зенітно-ракетного комплексу “Бук” було збито пасажирський літак Boeing 777 авіакомпанії “Малайзійські авіалінії”, який здійснював переліт за рейсом Амстердам – Куала-Лумпур. Внаслідок катастрофи загинули 283 пасажирів і 15 членів екіпажу.

Іррегулярні збройні формування, задіяні Російською Федерацією в агресивній війні проти України, систематично підживлюються російськими найманцями з числа звільнених у запас військовослужбовців ЗС РФ. Здійснюється регулярне постачання зброї і військової техніки, включно з танками, артилерійськими системами, протитанковими засобами та сучасними зенітно-ракетними комплексами. У липні 2014 р. підрозділи ЗС України почали зазнавати систематичних обстрілів з території Російської Федерації з використанням артилерійських систем і реактивних систем залпового вогню “Град”. Були і напади регулярних підрозділів ЗС РФ, свідчення чого – численні затримання військовослужбовців ЗС РФ.

Третя фаза збройної агресії Російської Федерації розпочалася 27 серпня 2014 р. масованим вторгненням на територію Донецької та Луганської областей регулярних підрозділів російських Збройних Сил. Серед них, зокрема, ті, що входили до складу 9 окремої мотострілецької бригади, 76 і 98 дивізій повітрянодесантних військ ЗС РФ. Агресивні дії регулярних військ РФ супроводжувалися поширенням серед населення України агітаційних листівок із закликком: “За жодних обставин не чинить перепон пересуванню російських військ (техніка та особовий склад)”.

Вторгнення російських регулярних частин стало предметом розгляду на засіданні Ради Безпеки ООН 29 серпня. На ньому делегація України заявила: “Росія розпочала безпосереднє воєнне вторгнення на материкову Україну із

застосуванням своїх регулярних збройних сил”. Після надзвичайного засідання комісії Україна-НАТО, скликаного 29 серпня 2014 р. на прохання України, Генеральний секретар НАТО А. Расмунсен кваліфікував вторгнення Збройних Сил РФ через східний і південно-східний українсько-російський державний кордон як “серйозну ескалацію збройної агресії Росії проти України”.

Незважаючи на досягнення Мінських домовленостей (Мінський протокол від 5 вересня 2014 р., Мінський меморандум від 19 вересня 2014 р. і Мінський “Комплекс заходів від 12 лютого 2015 р.”), учасником яких є і російська сторона, і які спрямовані на припинення викликаного російською агресією збройного конфлікту, Російська Федерація з більшою або меншою інтенсивністю продовжує збройну агресію проти України. З моменту підписання 5 вересня 2014 р. Мінського протоколу, ЗС РФ та іррегулярні підрозділи російських найманців захопили Донецький аеропорт, Дебальцеве та інші населені пункти. В такий спосіб розширено контрольовану ними територію України в Донецькій і Луганській областях більш ніж на 500 кв. км.

Постачання російських окупаційних сил здійснюється за допомогою так званих “гуманітарних конвоїв”, які регулярно скеровуються Російською Федерацією на територію України шляхом несанкціонованого перетину українсько-російського державного кордону та порушення міжнародних правил, встановлених Міжнародним Комітетом Червоного Хреста. Під виглядом виконання Мінського “комплексу заходів” від 12 лютого 2015 р. російська сторона здійснює перегрупування своїх збройних підрозділів, важких озброєнь, концентрацію їх на Артемівському, Волноваському, Донецькому, Маріупольському напрямках. Одночасно біля українсько-російського кордону утримується численне угруповання регулярних російських військ.

Із цього погляду всі заяви російської сторони про непричетність Російської Федерації до збройної агресії проти України є необґрунтованими і неспроможними. Масштабна, тривала концентрація ЗС РФ поблизу державного кордону України, прискорена мілітаризація Кримського півострову, регулярні навчання ЗС РФ поблизу кордонів України та на території Кримського півострову з проведенням бойових стрільб є протиправними.

Більше того, Російська Федерація супроводжує збройну агресію проти України цинічними і протиправними вимогами щодо зміни конституційного ладу України та відмови України від обраного цивілізаційного курсу, орієнтованого на співпрацю з ЄС і НАТО з перспективою повного членства в цих організаціях.

А тим часом на захоплених українських територіях відбувається незаконне привласнення державного майна України в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, тотальне знищення інфраструктури і промислових підприємств у Донецькій та Луганській областях. Україні було завдано значних матеріальних збитків шляхом “націоналізації” Російською Федерацією землі, державних і приватних об’єктів нерухомості. Крім того, Російська Федерація своїми протиправними діями завдала нематеріальної шкоди Україні, порушуючи права громадян України в АРК і місті Севастополі, в Донецькій і Луганській областях. Йдеться, насамперед, про такі права громадян України як право на життя, право на повагу до честі й гідності, право не бути підданим катуванням, право на свободу і особисту недоторканність, право на справедливий суд, право на повагу до приватного і сімейного життя, право на свободу думки, совісті й віросповідання.

Ніякого виправдання немає тому, що жертвами збройної агресії Російської Федерації до весни 2015 р. стало мирне населення, зокрема жінки і діти. Згідно з даними ООН, внаслідок збройної агресії Росії на той час було вбито 65 дітей, а 159 отримали поранення.

Україна як держава, що безпосередньо постраждала від збройної агресії, має право на повернення всіх анексованих та окупованих своїх територій, відшкодування всієї заподіяної їй шкоди та притягнення осіб, винних у здійсненні збройної агресії та скоєнні воєнних злочинів і злочинів проти людяності, до кримінальної відповідальності. І фактично, і юридично збройна агресія Російської Федерації проти України триватиме аж до повного відведення з території України всіх підрозділів Збройних сил Російської Федерації, включно з підтримуваними нею найманцями, та повного відновлення територіальної цілісності України.

Саме про це йдеться у рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. За повідомленням прес-служби Президента України, “відповідно до даної стратегії основними напрямками державної політики у сфері національної безпеки є відновлення територіальної цілісності в рамках визнаного міжнародного державного кордону України, створення ефективного сектору безпеки і оборони та підвищення обороноздатності країни, в тому числі завдяки поглибленню оборонно-промислового та військово-технічного співробітництва з державами – членами НАТО і ЄС і досягнення повної незалежності від Росії в питаннях виробництва озброєнь і військової техніки” [1].

Документом передбачено проведення реформи і розвиток розвідувальних, контррозвідувальних та інших силових органів, а також реформу системи держуправління і нову якість політики у сфері боротьби з корупцією. А 6 травня Президент України Петро Порошенко заявив, що стратегія нацбезпеки нашої країни повинна включати в себе положення про можливість набуття подальшого членства в НАТО.

Ця позиція України знаходить розуміння з боку США та інших країн Заходу. Так, згідно із заявою прес-секретаря президента США Джоша Ернеста у зв'язку із затвердженням стратегії національної безпеки України, “США підтримують своїх українських партнерів, які намагаються протистояти цій загрози своїй безпеці. США не готові вирушати на війну заради України, і ми ясно про це заявили, але, в той же час, у США і у наших партнерів по НАТО є можливості допомогти їм протистояти загрози, з якою вони стикаються з боку Росії, що відкрито порушила їхню територіальну цілісність” [2].

Україна з розумінням ставиться до такої позиції. Тим більше, що керівництво США обговорює можливі поставки зброї. Так, 24 березня 2015 р. Конгрес США закликав президента США Барака Обаму представити Україні летальне озброєння. А 1 травня в Конгресі США вирішили надати нашій країні зброї на 200 мільйонів доларів. Україна не виключає того, що можлива ескалація конфлікту в східних регіонах нашої країни розблокує поставки і летальної зброї.

А тим часом загроза великомасштабної війни Росії проти України наростала. Про це можна було судити не тільки з агресивної риторики президента Путіна – її характер змінюється залежно від ситуації і тих цілей, які він переслідує в поточному моменті. Наприклад, виступаючи на урочистому прийомі на честь випускників вищих військово-навчальних закладів, Путін зовні миролюбно заявляє: “У нас немає, і не може бути агресивних планів. Ми нікому не загрожуємо, і будь-які спірні питання прагнемо вирішувати виключно політичними засобами, з повагою ставимося до міжнародного права та інтересів інших країн”.

Однак, це було сказано після того, як 16 червня на церемонії відкриття Міжнародного військово-технічного форуму “Армія – 2015” Путін казав, що ядерний арсенал Росії збільшується на 40 нових міжконтинентальних балістичних ракет. І в той же день на прес-конференції, за підсумками переговорів з президентом Фінляндії Саулі Ніністе, Путін наголосив, що якщо

“хтось ставить під загрозу” якісь російські території, то Росія націлить на них свої “Збройні Сили, сучасні ударні засоби” [3].

У політичній софістиці щодо України, Путін найчастіше використовує езуїтсько-миролюбну риторичку, за якою йдуть агресивні дії. Це виразно ілюструє і його поведінка під час прес-конференції на Петербурзькому економічному форумі (ПЕФ) у червні 2015 р.:

“Ч. Роуз: Які прийнятні кордони для України, для Росії? Які кордони прийнятні для Вас?

В. Путін: Що Ви маєте на увазі, коли говорите про кордони – географічні межі, політичні кордони? Про що мова?

Ч. Роуз: Політичні кордони.

В. Путін: Що стосується співпраці, ми завжди говорили і продовжуємо говорити, що тут немає нічого нового, при всіх труднощах сьогодення я вважаю, вважав завжди і продовжую вважати, що росіяни і українці – це один народ, один етнос, у всякому разі, зі своєю, звичайно, своєрідністю. Зі своєю, звичайно, своєрідністю, зі своїми культурними особливостями, але із спільною історією, із спільною культурою, із спільними духовними коренями. Що б не відбувалося, в кінцевому підсумку Росія і Україна, так чи інакше, приречені на спільне майбутнє”.

Немає сенсу змістовно обговорювати цю тезу Путіна, оскільки для будь-якої грамотної людини вона звучить безглуздо. Однак, звертає увагу колишній радник Путіна з економіки Андрій Ілларіонов, є три важливі обставини, які не дозволяють нехтувати аналізом цієї неадекватної заяви. Перше, ця теза була зустрінена бурхливими оплесками учасників ПЕФу, а тамтешня аудиторія досить інформована і значуща в російському суспільстві. Друге, пам’ятаємо, як після подібних слів про єдиний народ, вимовлених 27 липня 2013 р., почалася антиукраїнська війна. Третє, і це найголовніше, з’явився відсутній раніше елемент: твердження про “приреченість Росії та України на спільне майбутнє”. Тому цю заяву Путіна “важко інтерпретувати інакше, як оголошення про початок нового етапу антиукраїнської війни” [4].

У внутрішній політиці немає ніякого чинника, який міг би стримати Путіна від подальших необачних кроків щодо України. Рівень схвалення росіянами його діяльності, за даними “Левада-Центру” (Москва), виріс у червні 2015 р. до 89 %. Такого високого рівня підтримки російського лідера не було жодного разу за 16 років. При цьому 64 % росіян вважає, що справи в країні йдуть у правильному напрямі. Переважна більшість росіян, як і раніше, підтримує рішення керівництва Росії про анексію Криму. І взагалі російське населення налаштоване агресивно: 46 % не відчувають особливих побоювань, що збройний конфлікт на сході України за участю громадян РФ може перерости у війну між Росією та Україною. При цьому 75 % росіян допускають, що збройний конфлікт між Росією і Україною може навіть перерости у світову війну.

Інфантильність російського населення просто зашкалює: 74 % з опитаних вважають ймовірним, що в разі війни з Заходом президент РФ Путін дасть наказ першим застосувати ядерну зброю; 50 % схвалюють готовність Путіна почати ядерну війну; 33 % упевнені, що в разі війни між Росією і США або країнами НАТО переможцем вийде Росія; і тільки 5 % вірять у перемогу США або сил НАТО. Більшість росіян переконана, що для Росії важливіший порядок, ніж демократія, а 57 % відмовляються вважати Сталіна державним злочинцем. Одним словом – психологія орди. При тому, що Путін доречно і недоречно запевнює у своїх симпатіях до українців, населення Росії чудово розуміє, що він ненавидить Україну, а тому 59 % опитаних “Левада-Центром” заявили, що вони негативно ставляться до України. Недружелюбне ставлення відчувають 59 % і до

Європейського Союзу. Найбільшими ворогами росіяни вважають США, Україну, Латвію, Литву, Польщу і Великобританію [5].

Зрозуміти причини такої загостреної реакції допоможе аналіз російського суспільства. На думку керівника “Левада-Центру” Льва Гудкова, в Росії після 1991 р. відбулася чергова невдала “абортивна модернізація”, яка завдала величезної моральної травми російському суспільству. Модернізація не вдалася або була зірвана, що викликало підйом консерватизму в суспільному житті й нарощування агресивності в зовнішній політиці. Причини тому вельми традиційні. В історії Росії й раніше були подібні ситуації – виникали альтернативні варіанти розвитку, з’являлися відповідні люди, здатні реалізувати новачі, хоча їх було явно недостатньо і, як завжди, бракувало демократії (права, свободи, поваги до закону тощо). Тобто, йдеться не про випадкові ексцеси, а про системні кризи Росії останніх півтора століть: “Наслідками потрясінь виявлялася редукція складності соціальної структури, реорганізація за спрощеною схемою, що набувала вигляду “повернення” до “національних традицій”, “особливого шляху” Росії. У таких ситуаціях припинялися запозичення більш розвинених, ефективних інституційних і культурних форм, відбувалося “відновлення”, “регенерація” набагато більш примітивних або архаїчних, найчастіше навіть варварських за своєю репресивністю і жорстокістю типів соціальної організації” [6].

У різних сегментах російського суспільства постійно виникають і накопичуються ресурси, ідеї і стимули обмеження всевладдя неефективної держави. Однак, ці потенційні можливості, по-перше, стерилізують ті, хто володіє монополією на примус. А, по-друге, головна перешкода російській модернізації “полягає в самому типі радянської або пострадянської людини (homo soveticus), у його базовій недовірі до світу, в досвіді пристосування до насильства, які роблять його нездатним до рецепції більш складних моральних уявлень і відносин, а це означає неможливість інституціоналізації, закріплення нових соціальних форм взаємодії. Специфічна нестямність російського суспільства пояснює періодично виникаюче блокування модернізації, придушення функціональних імперативів, що ведуть до ускладнення структури соціуму” [6, с. 7].

Із цього не випливає зумовленість “залежності від минулого шляху” як фатальної “долі Росії”. Є підстави вважати, що в ослабленому тоталітаризмом пострадянському суспільстві бюрократія володіє значними перевагами перед населенням та умінням, застосовуючи найпростіші політтехнології, ретельно і систематично підтримувати аморфність, неорганізованість ослабленого суспільства. Це і є основним ресурсом відтворення теперішньої соціально-політичної системи.

Внутрішня політика Росії позначається на її політиці щодо України. Щоб не бути підозрілими в упередженості до Росії, звернемося знову до Льва Гудкова. Невдала “абортивна модернізація”, на його думку, провокує “домінування масової заздрісної свідомості”. У внутрішній політиці це спричиняє не просто систематичні зниження колективних уявлень, придушення або стерилізацію найближчих “своїх” в соціальному плані інноваційних і мобільних груп, а й загальну тенденцію до соціально-політичного консерватизму, підтримку центральної влади, що символізує пріоритет колективних значень над індивідуальними та приватними. У зовнішній політиці ця соціальна злоба і “заздрість, обурення спрямовані не лише на своїх співвітчизників, а й на інші країни, з якими Росія традиційно міряється, в першу чергу Америку”, а іншим прикладом може слугувати “різко негативне ставлення до збіглих від Росії колишніх соцкраїн і республік СРСР” [6, с. 9].

Україна тут не самотня, а просто виявилася, з одного боку, найослабленішою попереднім кримінальним режимом Януковича, а також найрадикальнішою і послідовнішою у виборі шляху євроінтеграції. А тому у ставленні до України тепер найбільш зримо проявляється загальна тенденція “соціальної заздрості”, “тієї своєрідної спорідненості душ верхів і низів, що утворює морально-політичну єдність останніх років, розуміння і взаємодію, взаємовизнання і солідарність влади і населення” Росії [6].

Найсумніше те, що при владі Януковича російське керівництво незмінно підкреслювало свої симпатії до “братнього українського народу”, а вже декілька місяців потому, цей же народ раптом був представлений на Майдані як збіговисько “бандерівців” і “екстремістів”. І це в той час, коли український кордон з боку Росії перетинають не просто бандитські формування, а й регулярні частини Збройних Сил РФ, які воюють самі та здійснюють постачання зброї сепаратистам Південного Сходу України.

Громадська думка Росії сприймає таке як належне, не відчуваючи за собою ніякої відповідальності за скоєне. І, що особливо важливо, є стійкою тенденцією суспільно-політичного життя Російської Федерації: “Населення Росії в абсолютній більшості своїй вважає, що воно не може, а тому й не повинно відповідати або навіть думати про свою участь у колективних злочинах. Відсутність моралі або, точніше, моральна неспроможність російського суспільства стають передумовами репродукції репресивних інститутів і самої людини – мстиво-агресивної, скривдженої, заздрісної, і, разом з тим, лукавої і пластичної” [6, с. 12].

Дивлячись на все, що відбувається, громадяни України розуміють, що фактор Росії буде присутній в суспільному житті завжди – сусідів не вибирають. А тому наше ставлення до Росії та політика щодо неї мають бути адекватними викликам часу. Як зазначив в інавгураційній промові Президент України Петро Порошенко, “всенародні вибори Президента поставили жирний хрест на міфі про нібито нелегітимність київської влади. Цей міф посіяний і вирощений російською пропагандою і кланом Януковича, який зрадив Донбас і пограбував його ще більшою мірою, ніж всю країну”. Але народ повстав, а переможна Революція Гідності змінила не тільки владу – іншою зробилася країна, іншими стали люди. А тому “прийшов час невідворотних позитивних змін. Щоб ввести їх, нам необхідний насамперед мир, безпека та єдність”. Завдання це першорядної важливості: “Громадяни України не зможуть відчувати блага миру і безпеки, доки ми не врегулюємо наші відносини з Росією” [7].

Реалізацію наміченого курсу на нормалізацію відносин з Росією важко уявити без належного пояснення громадянам України сутності суспільних перетворень у нинішньому глобалізованому світі. З одного боку, сила прихильників модернізації України на шляху до євроінтеграції полягає не тільки у глибокому опрацюванні плану реформ, а й у техніці його популяризації – гранично демократичної за суттю і формою, без чого не досягти широкого суспільного консенсусу щодо необхідності вмонтування української економіки у світове господарство. З другого боку, слід неухильно провадити контрзаходи з метою викриття антиукраїнських дій і задумів з боку агресивної Росії.

Противники і прихильники України

Одна із цілей різноманітних пропагандистських кампаній Росії – відбілювання своїх агресивних дій проти України. Спільне в тих кампаніях – фальш і лицемірство. Лише один уривок з виступу президента РФ на Нараді послів і постійних представників Росії 1 липня 2014 р. в Москві репрезентує основні пропагандистські кліше з виправдання агресивного курсу Росії: “Ми повинні з вами ясно розуміти, що події, спровоковані на Україні, стали концентрованим вираженням горезвісної політики стримування. Її коріння йде, як ви знаєте,

глибоко в історію, і очевидно, що така політика не припинялася, на жаль, і після завершення “холодної війни”.

На Україні, як ви бачили, під загрозою опинилися наші співвітчизники, російські люди, люди інших національностей, їхня мова, історія, культура, законні права, гарантовані, до речі, загальноєвропейськими конвенціями. Маю на увазі, коли кажу про російських людей і російськомовних громадян, людей, які відчувають, почувають себе частиною так званого широкого “русского мира”, не обов’язково етнічно російські люди, але ті, хто вважає себе російською людиною.

Якої реакції наші партнери очікували від нас при тому, як розгорталася подія на Україні? Ми, звичайно, не мали права залишити кримчан і севастопольців на свавілля войовничих націоналістів і радикалів, не могли допустити, щоб був істотно обмежений наш доступ до акваторії Чорного моря, щоб на Кримську землю, в Севастополь, овіяний бойовою славою російських солдатів і матросів, врешті решт, а я думаю, досить швидко, прийшли б війська НАТО і був кардинально замінений баланс сил у Причорномор’ї. Тобто, практично все, за що Росія боролася, починаючи з петровських часів, а може бути, і раніше, історики знають краще – все це було фактично викреслено.

І хочу щоб усі розуміли: наша країна буде й надалі енергійно відстоювати права росіян, наших співвітчизників за кордоном, використовувати для цього весь арсенал наявних засобів: від політичних та економічних – до передбачених у міжнародному праві гуманітарних операцій, права на самооборону” [8].

Звинувачення Росією Заходу в тому, що він нібито систематично, починаючи з XIX ст., здійснює щодо Росії політику стримування, яка триває й нині в Україні у формі утиску російських людей і нав’язування їм європейських цінностей – це всього лише пропагандистський виверт. Інтелігентні російські дослідники на це не ведуться. Так, авторитетний історик Олексій Міллер пише: “Концептуалізація історії Росії через ідею цивілізаційного протистояння Європі безглузда і контрпродуктивна, оскільки всі російські творчі еліти — європейські, навіть якщо вони лають Європу”. І далі: ***“Історично Росія успішно розвивалася в тих випадках, коли не захоплювалася цивілізаційним протистоянням із Заходом і/або революцією.*** СРСР надірвався саме у своїй ролі другої наддержави, другого полюса світу, втягнувшись в непосильну гонку озброєнь і суперництво з США по всьому світу” [9].

Олексій Міллер веде мову про “російські творчі еліти”, які дуже мало представлені у сфері державного управління. Ясна річ, що йдеться про те соціальне бюрократичне середовище Росії, в яке людина (навіть налаштована вельми ідеалістично) потрапляє і формується відповідно до запитів цього середовища. А ці казенні “присутні місця” – спільність соціальних інститутів, що дуже повільно трансформуються. Такими є інститути влади, які суспільство не контролює: залежний суд, підлеглі режиму правоохоронні органи, надзвичайно консервативна система освіти тощо. Все це накладає свій відбиток на кадровому складі державного управління. За оцінкою Льва Гудкова, “всі російські політики, включені в нинішню номенклатуру, наділені приблизно одними і тими ж якостями, оскільки їхній відбір відбувається за одними і тими ж схемами особистої лояльності, а не за принципами компетентності і конкуренції. Як наслідок, багато якостей відтворюються. Це, передусім, політичний цинізм, відсутність моральних обмежень, демагогія і прагнення до збереження влади... Головне їхнє завдання – утримати владу, плюс зберегти сильний корупційний складник, здійснювати тіньову діяльність” [10].

Із цих причин українська “Революція Гідності” не була прийнята в Росії, оскільки була націлена на те, щоб покінчити з олігархічно-бюрократичним режимом і створеною ним системою влади. Тим більше, що в Україні постало

питання про впровадження європейських цінностей революційним шляхом. Представникам олігархату України це теж не подобалося. В Росії також побачили у феномені Майдану загрозу існуючому ладу. Ще за два роки до українського Євромайдану Лев Гудков писав про логіку деградації тоталітарних режимів: “На даному етапі зміни дуже повільні, вони накопичуються, але все-таки змінюється і характер людини, і певне середовище. У Росії країна сегментується: виокремлюються Москва, великі міста, де складаються інша інфраструктура, спосіб життя, починають виділятися зовсім інші люди, які займають значущі позиції, і на узбіччі цього – стагнуюча, консервативна периферія. Та сама індустріальна Росія, яка фактично не змінюється. У вас, насамперед, – це Східна Україна. У Росії – це бідне і деградує село, в якого немає жодних шансів вирватися з цього стану... Тобто країна в стані модернізації розпадається на окремі анклавні, де відбуваються різні процеси і протікає з цієї причини різний час” [10].

У спробах утриматися при владі деякі українські олігархи і їхні російські партнери намагалися зупинити історичний час і законсервувати “совкові” порядки на Донбасі. І все це відбувалося під прикриттям слів про охорону російської національної або донецької регіональної специфіки, яким нібито не підходять європейські норми і цінності. За словами Сергія Лаврова, Україна сьогодні створює атмосферу відторгнення способу життя Донбасу: “Ці люди, які хочуть жити так, як вони звикли на своїй землі, оголошуються офіційно терористами, на них влаштовується полювання, **по всій Україні висять білборди з поясненням, як виявляти сепаратистів, тих, хто хоче жити по-своєму, не по-українськи, наводяться статті Кримінального кодексу, який за сепаратизм карає терміном позбавлення волі**” [11]. У такий спосіб він хитро вишикує в одну площину соціокультурну особливість і сепаратизм, державну зраду, посягання на територіальну цілісність і суверенітет держави.

Багато що в сучасному бутті й подальшому розвитку Росії залежатиме від того, чи приймуть і наскільки довго сповідуватимуть охоронну риторику в Росії на масовому рівні. У розумінні народу, як впливає з матеріалів досліджень “Левада-Центру”, російська влада стійко асоціюється як кримінальна і мафіозна, однак її приймають як доконаний факт, і зробити з нею нічого неможливо. Ці настрої поширювали і серед жителів Донбасу. А коли до цих настроїв долучили ще й агітацію, що в разі приєднання Донбасу до Росії відразу буде піднято заробітну плату і пенсії, то напівкримінальна природа існуючої в Донбасі економіки відразу стала неактуальною в суспільних настроях. Спрацював мало не головний соціальний механізм “совка” – на “халяву” треба брати, не оглядаючись, поки дають.

Сильно спрацювала й ідеологічна обробка мізків: росіяни Донбасу, мовляв, теж особливий державотворчий народ, тому вони повинні мати привілеї. А оскільки Росія наділена особливими правами на пострадянському просторі, вона повинна в силу історичної місії домінувати і примушувати сусідів до “врахування своїх прав”. Цей великодержавний комплекс виконує сильну компенсаторну роль у масовій ідентичності. Бідність і заздрість маленької людини компенсує усвідомлення належності до сильної держави, якої всі бояться.

Історичне коріння агресивної політики Росії сягає часів активного “збирання російських земель”, оскільки Русь (руські землі) трактували як “споконвічні землі Росії”. А це – ключова підміна історичних і буттєвих реалій. Не помилка, а підміна. Русь – це не стільки і не тільки Росія. І далеко не вся Росія – Русь. Логіка Росії була і є надзвичайно простою – якщо землі Русі не візьмемо ми, вони дістануться невірним “латинянам”; якщо Крим візьмемо не ми, він дістанеться НАТО. Тих, хто протриває загарбницьким планам Кремля, названо

екстремістами і радикалами, що посягають, як свого часу “мазепинці”, “петлюрівці”, “бандерівці”, на імперські традиції “славних петровських часів”. Ці політичні банальності покликані відвернути увагу від загарбницьких стратегічних цілей і наслідків російських “гуманітарних операцій” відповідно до стратегії “гібридної війни”. А здійснення “права на самооборону” причинило руйнування в Донбасі інфраструктури міст, масові вбивства і багато трагічних подій.

Логіка подій заставляє думати, що сепаратизм стає головним інструментом дестабілізації України як суверенної держави. Остаточні цілі, які переслідує Кремль, ще підлягають з’ясуванню. Однак немає жодного сумніву, що політичний аспект впливу РФ на українські події полягає у розчиненні “політичного хаосу” в країні з перспективами федералізації та недопущення її розвитку на європейських цивілізаційних засадах.

Нарощування кількості тіньових збройних сил Росії на території України мотивується безпідставними заявами про утиск прав російськомовного населення. Ірраціоналізм і пародійність ситуації посилюється тим, що звинувачення висуває держава, де немає жодної повноцінної української школи для етнічних українців Росії. І, навпаки, – Росія адресує звинувачення державі Україна, де 17% школярів, що відповідає питомій вазі етнічних росіян в Україні), здобувають середню освіту російською мовою. Для Путіна зразком мовної політики в освіті й тепер є СРСР, коли питома вага тих, хто навчався українською мовою, складала всього 47% населення України (у 2012/2013 рр. цей показник досяг 82%). А прикладом радянських методів національної політики в галузі освіти може послужити закриття останньої української школи у Донецьку в 1989 р.

Штучність створеного російською пропагандою міфу про мовну дискримінацію в незалежній Україні, виявляють соціологічні опитування, в яких мовне питання привертало увагу не більше 3–4% громадян України. Воно вже давно перебуває в тіні сучасної концепції розвитку громадянського суспільства: “дві мови – одна нація” за перспективи активного вивчення третьої мови – англійської. Ніколи в незалежній Україні російська мова не була під заборону. Проблема в іншому: декому хотілося б мати законодавчо закріплене право жити в Україні й української мови не знати, не вивчати, а користуватися виключно російською. А тому має цілковиту рацію відомий український оглядач Ігор Лосев у міркуваннях щодо всіляких пропозицій з нормалізації становища і захисту російської мови на Донбасі. Події на Донбасі та в Криму, вважає він, – “результат не надмірної українізації, а практичної відсутності. Якщо у місцевого населення не буде вихована повага і симпатія до української мови, історії та культури, до державних символів – ці регіони рано чи пізно відійдуть від України, причому не так, як Крим, а цілком демократично. Не можна піддаватися імперським русифікаторам. Не слід серйозно сприймати їхні стогони, що нібито скасування ганебного антиукраїнського закону Ківалова-Колесніченка спровокувало російську агресію в Криму та на південному сході. А якщо ми будемо жити так, щоб не давати приводу ворожій Москві, то нам доведеться ліквідувати нашу державу, забути українську мову і стати частиною російського народу. Вже краще дати привід!” [12].

У ключі “миротворчості” керівництво РФ, намагаючись створити “віртуальні” проблеми мовних утисків у східних регіонах України, впритул не помічає власних утисків українського і кримськотатарського населення на окупованих територіях, у тому числі і в Криму. Зокрема, залишаються непоміченими численні заяви представників Меджлісу і демонстрації кримських татар щодо обмеження їхніх прав та ігнорування їхньої громадянської позиції. Ці та інші факти вказують на те, що вторгнення РФ в Україну є прямим викликом ЄС і

світовій спільноті, який до того ж несе загрозу посилення осередків сепаратизму, які час від часу вдаються до терористичних методів.

Мало не два десятки років тому всесвітньо відомий чеський дослідник Мирослав Грох попереджав щодо можливості повторення Росією спекуляцій у мовному питанні за моделлю нацистської Німеччини. Йдеться про фобії німецького населення, коли з виникненням нових незалежних держав у 1918–1919 рр. багато німців раптом виявили, що їхній статус звівся до рівня офіційної національної меншини. Але, як правило, вони і після цього не бажали змиритися з переважанням мови малих – але тепер панівних – націй, під управлінням яких їм доводилося жити: чехів, румунів, поляків та інших. Це була вибухонебезпечна ситуація, наслідки якої з приходом Третього рейху в Німеччині стали зловісними. Сьогодні відбувається такий же процес зниження національного статусу, як, зокрема, статусу росіян, які стають меншістю в незалежних державах, що формуються завдяки національним рухам. Подібні історичні паралелі між становищем Volksdeutsche і положенням, так би мовити, “Volksrussen” вражають і вселяють тривогу” [13].

Ці тенденції вкотре підкреслюють важливість моніторингу компетентними міжнародними організаціями ситуації в південно-східних областях України. Міжнародне співтовариство повинно самостійно упевнитися у фіктивності заяв щодо мовної ситуації і переконатися, що всі звинувачення з боку Росії є етапом і однією з форм реалізації нею сепаратистської війни.

Розуміння, що над людством нависла російська загроза, на Заході є, але воно аж ніяк не одноставне. На думку Збігнева Бжезінського, цю загрозу необхідно розглядати і розв’язувати на трьох рівнях. По-перше, **необхідно запобігти подальшому застосуванню сили**. По-друге, слід **“домогтися припинення свідомих спроб Росії дестабілізувати ситуацію в східних областях України**. Дуже важко збагнути, наскільки амбітними є заявлені цілі – невинувато в тій частині України, де домінують росіяни, застосування сили виявилось таким витонченим. Учасники збройних конфліктів були добре оснащеними, вони мали ефективну зенітну зброю і танки. Навіть найглибше розчаровані громадяни України, які відчувають неприязнь до її уряду і не відчувають прихильності до цієї країни, не стануть зберігати таку зброю в підвалах і на горищах своїх будинків. Цю зброю їм надали для формування загонів, здатних протистояти потужним військовим формуванням. **Це і є формою міждержавної агресії. Інакше це назвати не можна”**.

Третє завдання полягає в тому, **“щоб наполягти, а потім обговорити з росіянами формулу остаточного компромісу**, який передбачає заборону на відкрите і масштабне застосування сили і на спроби дестабілізувати ситуацію. А це означає наступне: **якщо Україна не буде чинити опору**, якщо безлад всередині країни збережеться й уряду не вдасться організувати ефективну систему національного захисту, **тоді українську проблему потрібно буде розв’язувати в односторонньому порядку**, однак це може спричинити наслідки, які, ймовірно, дестабілізують вразливі держави й відносини між Сходом і Заходом” [14].

Сакраментальне **“однак”**, яке може дестабілізувати відносини між Сходом і Заходом, виражає драматизм ситуації у світі і весь трагізм ситуації в Україні. Передовиці провідних західних газет сповнені описами трагедій і актів насильства на території України, а також роздумами щодо відносин між Росією і Заходом. Ніхто начебто і не сперечається, що США, їхні європейські союзники і партнери повинні відреагувати на анексію Криму Росією, дестабілізацію східної України, на знищення цивільного авіалайнера – тим більше, що всі ці дії загрожують світовому порядку. **Однак усе впирається в невизначену і розмиту**

позицію деяких сил Заходу, як це було і стосовно гітлерівської Німеччини напередодні Другої світової війни.

Проникненню в глибини цієї ситуації допомагає стаття “Як уникнути холодної війни” в журналі Current History за жовтень 2014 р., автори якої – Самуель Чарап і Джеремі Шапіро – працювали в апараті зовнішньополітичного планування Державного департаменту США під час першого президентського терміну Барака Обами. Це дає підстави сподіватися на досить високий рівень компетентності, знання панівних настроїв в аналітичних центрах і політичних колах США. Розглядаючи ситуацію необхідності відповіді Заходу на виклики Росії, автори зазначають: “Необхідність відповіді не означає, що будь-яка відповідь добра. **Дотепер Захід більше налаштований на покарання Росії та її лідерів за моральні злочини, ніж на розв’язання проблем у відносинах, які завели сторони в глухий кут.** В основі серйозної реакції мала б бути ширша стратегія, яка враховувала б, що ставки надзвичайно високі для регіональної стабільності, світового порядку і для усвідомлення того, як все це взагалі могло статися” [15]. Про відсутність стратегічного бачення американською адміністрацією сучасних світових трендів заявляв і Збігнев Бжезінський. А теперішній дискурс, викликаний українською кризою, підтверджує це.

У намаганнях зрозуміти, що пішло не так, одна частина американських аналітиків все зводить до особистісних характеристик президента Путіна, автоматично перебільшуючи роль особистості в історії. Ця позиція має і свої плюси: вона відразу спрощує ситуацію і визначає напрям реагування. Якщо вся справа в особистості Путіна, то від нього слід якось позбутися: наприклад, підвищивши рівень санкцій, підірвати його авторитет і створити передумови для двірцевого перевороту. Однак відразу приходять на думку некомфортні аналогії: політика щодо Садама Хусейна в Іраку, Муаммара Каддафі в Лівії, Башира Асада в Сирії не дала очікуваних результатів. З огляду на це американські автори висловлюють припущення: якби Путін “завтра зник, жодну з фундаментальних проблем не було б розв’язано. Насправді, ці проблеми можуть тільки загостритися, оскільки наступники Путіна, можливо, стануть ще більше симпатизувати російському націоналізму і антизахідництву, панівним в російській культурі”.

Логіка Чарапа і Шапіро полягає в неминучості мати справу з випадком, коли хвіст крутить собакою: **сили російського націоналізму настільки потужні, антизахідництво настільки панує в російській культурі, що будь-який президент Росії змушений враховувати це.** І не факт, що хтось інший, замінивши Путіна, зуміє ефективно контролювати російський націоналізм. Тому, вважають американські автори, українську кризу і не варто розглядати як первинну сутність проблеми, а лише як знак поточного моменту. Цей знак потребує ширшої стратегії у відносинах Росії і Заходу, оскільки “українська криза породила суперечки з приводу доцільності розширення НАТО і ЄС після 1991 р. і про майбутнє цього процесу”.

Певна група американських аналітиків вважає, що справа в безперервній експансії НАТО, а посягання Заходу на традиційну сферу впливу Росії призвело до її агресивних дій в Україні. Вихід із цієї ситуації такий: Захід повинен гарантувати Москві, що розширення НАТО буде припинено. Інша група аналітиків вважає, що членство в НАТО є вагомим чинником закріплення демократичних завоювань в посткомуністичній Європі, а тому правильно надати членство в НАТО не тільки Україні та Грузії, а й іншим сусіднім з Росією державам.

Об’єднує ці точки зору те, що Росія за своєю сутністю ворожа Заходу і його цінностям, а тому ніколи не погодиться на справжнє партнерство. Виходячи з цього, можливі два варіанти розвитку подій: 1) агресивне

стримування Росії; 2) конфронтація з Росією у зв'язку з кризою в Україні. На противагу цим міркуванням американські аналітики висувають і третю версію: якщо визнати *можливість “сумісності подальшого розширення західних інститутів із співпрацею між Росією і Заходом, потрібно шукати компроміс*. Необхідний баланс між санкціями проти Росії за порушення нею норм міжнародного права і готовністю до поліпшення відносин з нею в майбутньому” [15].

Після розпаду СРСР головною проблемою у міжнародних відносинах на лінії Захід – Схід було те, що еліти Центральної та Східної Європи дуже прагнули стати частиною НАТО і Європейського Союзу, не намагаючись виторгувати для себе особливі умови: “Офіційні особи НАТО і ЄС отримали цілковиту свободу встановлювати свої порядки в міністерствах колишніх країн – членів Варшавського договору, культивуючи правила Брюсселя і створюючи нові структури за цим шаблоном. Новачкам довелося приймати існуючі правила, щоб приєднатися до клубу”.

Інша справа, вважають Чарап і Шапіро, Росія – навіть якби ця країна стала ринковою демократією, навіть якби вона сильно прагнула до членства в НАТО чи ЄС, чого не було і що важко припустити, “НАТО і ЄС не змогли б упоратися із грандіозним завданням перетворення такої великої країни з безліччю соціально-економічних проблем і викликів безпеки, якби самі не пішли на радикальні зміни”. Блок НАТО теж не був готовий до радикальних змін. Вихід був знайдений у формулі: “Партнерство Росії без членства в НАТО”. Залишався і привід для занепокоєння: беззаперечне прийняття правил гри НАТО і ЄС посткомуністичними країнами за винятком Росії створювало враження, що колишні союзники по Варшавському договору мали б перейти до нової для них ролі – стримування російського впливу.

Такі перипетії автоматично почали розкручувати спіраль “дії-протидії”. У квітні 2008 р. на саміті НАТО в Бухаресті було прийнято підсумкову декларацію, в якій чітко заявлено про те, що Україна і Грузія “стануть” членами Альянсу. Відповідь Росії не надто забарилася – в серпні 2008 р. Росія вторглася в Грузію і визнала два регіони, що відкололися від Грузії, незалежними державами. У тому ж році ЄС прийняла програму “Східного партнерства”, яка передбачала глибоку економічну і політичну інтеграцію Молдови, України, Білорусі, Грузії, Вірменії та Азербайджану, але не Росії. У відповідь Москва активізувала просування власних проєктів регіональної інтеграції в оборонній та економічній сферах – Організацію Договору про колективну безпеку (ОДКБ) і Євразійський економічний союзу. Перебіг цих подій аргументує розгляд кризи в Україні в контексті ось цієї боротьби за вплив у країнах, які Європа і Росія звикли називати своїми “спільними сусідами”. Зрив підписання угоди України з ЄС, Євромайдан і подальша втеча Януковича з України різко змінили диспозицію.

Гамбіт Росії щодо України, включаючи анексію Криму, призвів до того, що *парадигма партнерства Росії і Заходу без членства в західних організаціях, була викинута на смітник історії*. У відповідь на дії Москви Захід формує потрібну стратегію щодо України: 1) поглиблення інтеграції з новим українським урядом та іншими вразливими сусідами Росії; 2) накладання санкцій на Росію й ізолювання її; 3) посилення захисту країн – членів НАТО в Центральній і Східній Європі. Більш того, Захід подвоїв зусилля з розширення сфери впливу далі на схід – Україна, Грузія і Молдова вже підписали договори про асоціацію. У відповідь Росія, ймовірно, посилить свій опір, і тим самим цикл дії і протидії продовжиться. “За цих обставин, – вважають американські аналітики, – пропозиція нових гарантій безпеки НАТО або членства в Євросоюзі дедалі більш уразливим державам, які мають спільний кордон з Росією, підвищує ризики прямого збройного конфлікту. **І Захід практично не зможе**

підтвердити ділом гарантії безпеки, які він надає цим країнам. Москва дала ясно зрозуміти, що вважає своїм життєво важливим інтересом нерозповсюдження євроатлантичних організацій на територію суміжних з нею держав, тоді як Європа і США не вважають безпеку сусідів Росії своїм фундаментальним інтересом” [15].

Якщо це не так, то в майбутньому будемо мати змогу упевнитися, як налаштована сучасна громадська думка США до питання часів холодної війни: чи пожертвують Сполучені Штати Нью-Йорком, щоб захистити Берлін? Американські аналітики вважають, що на сьогодні ніхто не вірить у готовність американців зробити це заради Києва. Ця проблема має для американців і світоглядний вимір: чи варто так ризикувати в ім'я торжества принципу, за яким кожна країна має право на власний вибір у зовнішній політиці? У 1953 р. в Берліні, у 1956 р. в Будапешті й в 1968 р. у Празі американці на такий ризик не пішли. Не вдалися до рішучих кроків і після анексії Криму. *А Росія, тим часом, пишуть Чаран і Шаніро, “довела готовність до рішучих дій і продемонструвала, що це більше не риторичне запитання” [15].* Думка відставних аналітиків Держдепу США, не будучи істиною в останній інстанції, відображає позицію значної частини американського суспільства. Крім того, за повідомленнями українських ЗМІ, у багатьох столицях світу також схиляються до того, що з Путіним “слід розмовляти, і домовлятися” [16].

Чітко цю позицію виклав Генрі Кіссінджер: “Якщо ми будемо серйозно ставитися до Росії як до великої держави, нам потрібно на ранньому етапі визначити, як примирити її заклопотаності з нашими потребами. Нам слід вивчити можливість введення демілітаризованої зони на території, що відокремлює Росію від дислокованих в Європі військ НАТО. Захід не наважується зайнятися всерйоз економічним відновленням Греції, і він абсолютно точно не готовий витягувати Україну з економічної кризи, щоб це була вулиця з одностороннім рухом. Тому потрібно, як мінімум, розглянути можливість якоїсь співпраці між Заходом і Росією в Україні, яка повинна мати статус неприєднаної країни. Криза в Україні перетворюється на трагедію, тому що довгострокові інтереси побудови світового порядку плутають з необхідністю відновлення національного самовизначення та ідентичності України”. На думку Кіссінджера, ситуація, що складається, веде до катастрофи: “Це означає, що головним завданням для Заходу стала руйнація Росії, тоді як довготривала мета повинна полягати в тому, щоб інтегрувати її” [17].

Такі думки переконують, наскільки важко Україні захищати свої позиції, не допускаючи компромісів за рахунок своїх корінних інтересів. При цьому доводиться враховувати і те, що нові домовленості про врегулювання ситуації в Україні мають бути прийнятні і для Заходу, і для Росії. Від цього не втекти. *За цих обставин радикально налаштованим українцям слід врахувати, що альтернативою такій позиції буде лише подальша конфронтація з Росією, якої Захід не бажає, задля відстоювання принципів, які Захід не готовий захищати.* Не заглядаючи у віддалене майбутнє, яке може постати в іншому світлі, на сьогодні ситуація виглядає саме так і далеко неприхильно до інтересів України. І, попри все, Україна має вистояти.

Допомогою в цьому, безсумнівно, є підтримка країн Європейського Союзу, Сполучених Штатів, Австралії і Канади... Багато тамтешніх політиків і експертів вважає, що Захід повинен допомогти Україні й оборонною зброєю. Мова не про те, щоб озброювати українців для нападу на Росію. Та й неможливо напасти на країну, таку як Росія, маючи тільки оборонну зброю. Але оборонна зброя має бути як стримувальний чинник, щоб позбавити спокуси спробувати розв'язати українське питання збройним шляхом. Слід продовжувати діалог задля пошуку можливих компромісів. Стримувальна сила і відкритість до діалогу можуть бути

ефективною стратегією в цій ситуації. *Питання тільки у формулі можливого компромісу.*

Ні в кого не викликає сумніву, що Україна має продовжувати рух, публічно підтриманий переважною більшістю громадян, до членства в Євросоюзі. Це тривалий процес, який потребуватиме і часу, і терпіння. І це ослаблює аргументи Росії, бо уявлювана нею небезпека з боку ЄС стає віддаленою, а негативні наслідки у сфері зовнішньоекономічних відносин – не такими для неї руйнівними. Не менш вимушеною є необхідність переконати Росію в тому, що Україна, маючи за мету вступити в НАТО, найближчим часом до цього не готова. Одночасно потрібно дати чіткий меседж Росії про те, що Україна ніколи не стане членом Євразійського Союзу. Приблизно так, як висловлено на рівні громадянського суспільства словами Анастасії Дмитрук: “Ніколи ми не будемо братами / Ни по Родине, ни по матери. / Духа нет у вас – быть свободными, / Нам не стать даже сводными”. І зовсім інше – взаємовигідні торгові угоди між Україною і Росією, які не потребуватимуть збільшення витрат на відстоювання авторитету за рахунок незалежності іншої країни.

Є й питання, які не підлягають компромісному вирішенню. Йдеться про територіальну цілісність країни, зокрема і в питанні щодо Криму. Прикладом у цьому може послужити “тайванське питання” в зовнішній політиці Китаю. У силу обставин, китайці в XX ст. прийшли до думки, що це питання буде вирішено “не в цьому столітті”, однак ніхто не відмовився від цієї споконвічно китайської території.

Тривалий час даватимуть про себе знати й інші питання. Серед них – ставлення українців до Росії. Вороже ставлення значної частини українців до Росії – нове явище, спричинене насамперед її агресивними діями. Відповідальність за це – на творцях нової путінської міфології про місце і роль Росії в сучасному світі.

За всієї убогості політики історичного безпам’ятства, варто все-таки нагадати ідеологам “путінізму” слова з пісні Булата Окуджави: “Кайну дай раскаяние”. Може, станеться диво...

Зона цивілізаційного протистояння.

14 липня 2015 р. Австралія, Бельгія, Малайзія, Нідерланди й Україна офіційно звернулися до Ради Безпеки ООН з проханням створити міжнародний трибунал для притягнення до відповідальності винних у катастрофі літака “Малайзійських авіаліній” на Донбасі. У свою чергу Верховна Рада України попросила Організацію Об’єднаних Націй та світову спільноту підтримати створення Міжнародного трибуналу для судового переслідування винних у катастрофі Боїнга, збитого проросійськими терористами в Донецькій області 17 липня 2014 р. Трибунал має відбутися – така вимога людей доброї волі, політичних представництв багатьох країн, а також сімей, які стали жертвами терористів. Зі свого боку президент України Петро Порошенко в день річниці катастрофи принципово і однозначно заявив: “На жаль, цей цивільний літак і 298 людей на борту став ціллю безжальної терористичної атаки з території, окупованої підтримуваними Росією бойовиками на Сході України. Високотехнологічна зброя, з якої було збито літак, могла потрапити до рук терористів тільки з Росії. Це не могло статися без участі, без прямого наказу від вищого політичного і військового керівництва сусідньої держави” [18].

Усі крапки над “і” розставлено: вже рік тому камуфляж потворної гібридної війни був скинутий. Світові було явлено ідентичність личини агресора – Російської Федерації (у минулому нібито стратегічного союзника і “старшого брата” України). Ось таким шляхом “проб і помилок” приходиться прозріння українського народу щодо того, “хто є хто” у цьому світі.

Немає нічого дивного у тому, що МЗС Росії виступив проти ідеї створення міжнародного трибуналу, називаючи її “несвоєчасною і контрпродуктивною”. Страх перед міжнародним трибуналом дається взнаки. Тому глава МЗС Сергій Лавров із властивими йому лицемірством і категоричністю, заявляє, що він проти кваліфікування краху малайзійського Боїнга на сході України як загрози міжнародному миру і безпеці, а також посилається на те, що “ніколи в ситуаціях катастрофи цивільних авіалайнерів ніяких трибуналів Рада Безпеки не створювала” [19].

Сергій Лавров впритул намагається не бачити того, що ініціатори резолюції виходять із тлумачення розділу VII Статуту ООН, де щодо загрози миру сказано так: “Рада Безпеки визначає існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії і робить рекомендації і вирішує, які заходи слід вжити для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки”. Знищення Боїнга – одна із цілеспрямованих операцій в загальній агресії Росії проти України. Агресії, яка і є загрозою миру.

Як відомо, 29 липня 2015 р. Росія наклала вето на резолюцію Ради Безпеки ООН щодо створення міжнародного трибуналу, який дозволив би притягнути до відповідальності винних у катастрофі малайзійського Боїнга. За неї проголосували представники 11 делегацій, а три країни – Китай, Ангола і Венесуела – утрималися. І це зовсім не означає, що розв’язання цього питання остаточно заблоковано.

За словами прем’єр-міністра Великобританії Девіда Кемерона, “якщо ми не зможемо створити трибуналу в рамках ООН, то ми скористаємося іншими способами”. Однак, в ініціаторів все ще залишається можливість винесення питання щодо створення міжнародного трибуналу на Генеральну Асамблею ООН. Для прийняття такого рішення Генеральній Асамблеї потрібно 2/3 голосів (130 держав). Це буде непросто, оскільки досі всі міжнародні кримінальні трибунали засновували або резолюцією Ради Безпеки ООН (так було з міжнародними трибуналами по колишній Югославії і Руанді), або міжнародним договором (Міжнародний кримінальний суд, заснований Римським Статутом, але Росія в ньому не бере участі).

Російська сторона, безсумнівно, наполягатиме на тому, що, згідно з главою VII Статуту ООН, Генеральна Асамблея ООН формально не має жодних повноважень у сфері прийняття примусових заходів. Однак не слід забувати і таке, що коли у 1950 р. Радянський Союз залишив засідання Ради Безпеки (у зв’язку з війною в Кореї), виник так званий параліч вето. І тоді Генасамблея визнала можливим прийняти резолюцію “Єдність заради миру”, вважаючи себе вправі визначити наявність загрози миру, порушення миру або акту агресії і рекомендувати державам-членам застосування сили, “якщо Рада Безпеки через відсутність одноголосності не в змозі здійснювати свою відповідальність за підтримання миру і безпеки”. Тому, за словами міністра закордонних справ Павла Клімкіна, “вето Росії – це явка з повинною. Ми все одно переможемо”.

День сьогоднішній засвідчує, що, виявившись безуспішною для Росії у формі гібридної війни, агресія проти України все більше набуває форму підричних дій і дестабілізації внутрішньої ситуації в країні. Тому в багатьох регіонах України почали влаштовувати вибухи мін і розтяжок; тому-то, не в останню чергу через війну, загострилися соціальні проблеми на Закарпатті, в Житомирській області та інших регіонах України. Із цього приводу Президент України заявив: “Формат гібридної війни за останній час змінюється. І після того, як спільними зусиллями ми значно зміцнили обороноздатність держави, потужність і ефективність ЗСУ, замість того, щоб йти в лобову атаку, Росія буде підривати стабільність України зсередини” [21].

Причин обрання Росією нової тактики декілька. Найістотніші з них проаналізував колишній посол США в Україні, а нині директор програми в Брукінзькому інституті з контролю над озброєннями Стівен Пайфер. По-перше, у разі відкритого вторгнення в Україну російських збройних сил кремлівська легенда про сепаратистів вже не буде спрацьовувати. Швидше за все, це підштовхне Захід до запровадження додаткових санкцій, яких Кремль намагається уникнути. По-друге, закономірне зростання кількості жертв російських військових у разі боїв на українській території, що неминуче змінить ставлення російського населення до політики Росії в Україні. По-третє, Росія змушена враховувати і те, що в бюджеті США на 2016 р. передбачено 300 млн доларів на військову підтримку України, у тому числі й на постачання зброї [22].

Із цими аргументами згоден і Джордж Фрідман – керівник розвідувальної фірми Stratfor. Він вважає, що Росія чекатиме внутрішньої кризи в Україні, щоб спробувати посилити там свій вплив, не вдаючись до військової сили. Тим більше, що можливості Росії обмежені, а в російській армії виникли проблеми. Тому, вважає Фрідман, “зараз майбутнє України перебуває в руках українського керівництва. Якщо воно збереже свою цілісність, якщо зможе утримати контроль над країною, росіяни змушені будуть відступити. Але якщо в країні буде розлад, у росіян з’являться варіанти” [23].

У ситуації провалу російського “бліцкригу” проти України, в Кремлі різко підвищився попит на політтехнологів, які спеціалізуються на ідеологічних диверсіях, в яких головна ставка робиться на тролінг – системну брехню, наклепи і витончені провокації. Наприклад, намагаючись зганьбити європейський вибір України, Сергій Караганов затягує невід глибше, переконуючи, що справа не тільки в Україні, а в тому, що Європейський континент взагалі опинився перед загрозою стратегічної деградації: “Або карикатурний повтор воєнно-політичного розколу на супротивні блоки, або період тривожної невизначеності”. Йдеться передусім про Євросоюз, який, на думку Караганова, переживає “системну кризу”, і про Росію, що нібито вступила лише у фазу “уповільненого розвитку”. Обидва “вони перебувають у пошуку нової духовної та геополітичної ідентичності” [24].

Не секрет, що питанням геополітичної ідентичності, як і геополітики, в Росії приділяють надмірно велику увагу. Академік РАН Олексій Арбатов навіть вважає, що це “нова мода для напівосвічених людей. Раніше говорили: “зовнішня політика”, “міжнародні відносини”, а тепер весь час твердять про “геополітику” – здається, що так звучить красивіше і багатозначніше. Тим часом стисла суть доктрини геополітики полягає в тому, що національні інтереси і політика держав визначаються їхнім географічним положенням” [24].

У цьому судженні закладено значний раціональний сенс. В умовах глобалізації та інформаційної революції, нових технологій, вільного переміщення товарів і фінансів, людей та ідей, географічний чинник втрачає свою колишню роль і значущість, залишаючись таким хіба що в контексті локальних військових операцій. У контексті ж можливої широкомасштабної війни, а тим більше ядерної, якою погрожує Росія, географічний чинник буде, очевидно, відігравати вже зовсім незначну роль. А тому, вважає О. Арбатов, “Боротьба за Україну – це політична та ідеологічна боротьба Росії і Заходу, в тому числі – внутрішньополітична. Навіть Крим, за всієї символічної важливості цього питання з географічного погляду не відіграє великої ролі”. Адже Чорне море – замкнене море, доступ до нього перебуває в руках Туреччини. А політичні зрушення внаслідок анексії Криму вже відбулися, і то досить негативні для Росії: розв’язавши війну, вона позбавила себе хоч якихось значущих союзників. “Деяке зміцнення воєнних позицій Росії, – пише Арбатов, – наявне одночасно з ускладненням її зовнішньополітичного становища, і це не може не

турбувати. Тим більше що подібні зміни відбуваються і на Балтійському морі, де навіть традиційно нейтральні країни – Швеція, Фінляндія – стали тяжіти до НАТО” [24].

За твердженням О. Арбатова, після Мінських домовленостей навколо української кризи розгорнулася справжня “геоідеологічна” війна, яку, з погляду довготривалих інтересів, Росія вже почала програвати. Поставивши завдання запобігти зближенню Києва з Заходом, Москва вдалася до жорстких дій, які переросли в “гібридну війну” проти України. Але вже вкотре спрацював чинник “іронії історії”. “І ось тепер, – пише Арбатов, – Україна, Грузія, Молдова, Балтія, Східна Європа, в цілому НАТО – наші противники, а решта пострадянських республік і союзників не поспішають нас підтримати, нерідко ведуть із Заходом своєї гри. Ми побоювалися ворожого оточення, але доводиться з великим занепокоєнням констатувати, що на даний момент ми його й отримали, в усякому разі – на західних і південно-західних рубежах”. Найгнітючіше для Росії в цій ситуації, акцентує увагу Арбатов, що США “беруть курс на довгострокове протистояння з Росією в Європі і на Далекому Сході. Не на гарячу війну, не на глобальну конфронтацію і не на безмежну гонку озброєнь, яка була в роки холодної війни, але на довгострокове протистояння в ряді регіонів” [24].

Україна якраз і належить до одного з цих регіонів. І неспроста: уроки української Революції Гідності сильно впливають на громадську думку Росії. Звичайно, різні верстви російського населення мають різне сприйняття і роблять різні висновки із ситуації. Але якщо абстрагуватися від “психології совка”, то на академічному рівні росіянам доводиться враховувати, що суспільні настрої можуть несподівано і радикально змінитися. Тому, вважає О. Арбатов, “влада повинна зробити все, щоб не допустити соціального вибуху, причому діяти за допомогою реформ, які поліпшать становище людей, дадуть їм почуття власної гідності, можливість впливати на політику через демократичні інститути і норми. Не дай нам Бог дожити до нашого Майдану!” [25].

Думка гідна уваги. Подібне просвітлення умів характерне поки що для вельми незначного сегмента російського суспільства. Більшість ідеологів зациклена на роздмухуванні побоювань щодо “кольорових революцій”, вбачаючи в них або об’єктивно визрілі, або інспіровані суспільні збурення, на які потім накладаються зовнішні втручання для повалення неугодних режимів. При цьому ймовірність загрози “кольорових революцій” в Росії непомірно перебільшують, доводячи себе до самозалежування. Мовляв, демократія в пострадянських умовах – це шлях до анархії, дезорганізації суспільного життя і врешті-решт до війни. А Україну в цьому контексті намагаються виставити у ролі своєрідного “наочного посібника”.

За відсутності міжнародного порядку та занепаду Європи, переконує Караганов, Україна стала каменем спотикання між двома цивілізаційними блоками: “Коли справа дійшла до втягування України в західну зону впливу і контролю, сталося те, про що два десятиліття попереджав багато хто... – *спалахнув збройний конфлікт. Він мав, природно, і внутрішні українські корені, але по суті став загальноєвропейським*”. За цю ситуацію Караганов готовий взяти частину провини і на Росію: вона, мовляв, проявила слабкість і довірливо повелася на європейські цінності, замість того, щоб показати характер стосовно НАТО і щодо розпаду Югославії. Через те справа дійшла до України: тепер “дискусія про те, як будувати нову систему безпеки, крутиться поки навколо питання про врегулювання української кризи” [25].

У цій брудній ідеологічній кампанії Караганов поки що вирішив не світити аргументи Росії, якщо вони взагалі є: “Росія поки не пропонує свого сценарію системного виходу з кризи”. Але, про всяк випадок, Караганов вирішив вдатися до блефу: “Все ще можливою є й ескалація військово-політичного конфлікту

навколо України”, тим більше що “зараз (червень 2015 р.) Захід, побачивши небезпеки і те, що Росія не поступається, став потихеньку відігравати назад”. А це, на його думку, свідчить про можливість варіантів для змови між Росією і Заходом щодо України. Мова про *теоретичну “можливість ще більш далекосяжного варіанту, який протягом багатьох років пропонувала Москва: створення загальноєвропейського людського та економічного простору – Союзу Європи, в якому Україна стала б територією спільного розвитку”* [25]. При цьому Караганов наче обмовляється, що Росія не проти такого варіанту, але за умови набуття в такому Союзі Європи права вето на розширення “воєнно-політичних союзів”, тобто на процес входження нових країн до НАТО.

Ось на який крок готова Росія за здобуття своєї зони відповідальності на “території спільного розвитку”, яка, відповідно до її інтересів, повинна виникнути на карті Європи замість України після переділу світу. Та й як не отримати цю зону, мудрує Караганов, якщо “Росія з її глобально мислячою елітою, досвідом, висококласною дипломатією, географічним положенням може з вигодою для себе і для партнерів активно сприяти будівництву такого світу” [26].

За законами театральних жанрів завжди слід враховувати принцип “єдності місця, часу і дії”. Аналізуючи трагедію, в яку була втягнута Україна агресією Росії, цей принцип допомагає побачити справжню суть віртуального фарсу, який Караганов намагається нав'язати довірливим головам. Стаття Караганова, опублікована 19 червня 2015 р., – своєрідний, хоч і не єдиний пробний камінь, як відреагує світ на ідеї, які бродять кремлівськими коридорами і кабінетами.

За даними ЗМІ, вночі 25 червня 2015 р. президент Росії В. Путін зателефонував американському президентові Б. Обамі. Такі кроки, звичайно ж, не бувають імпровізацією – їх ретельно готують. Із належною розсудливістю їх проаналізував В. Портніков. Важливо те, вважає Портніков, що В. Путін зателефонував перший, і подзвонив людині, яка демонстративно не проявляє ніякої зацікавленості в спілкуванні з російським президентом приблизно із часу кримської кризи. І дзвонив В. Путін на тлі жорсткості західної позиції щодо Москви, бо, всупереч твердженню Караганова, ніхто на Заході не збирався “відігравати назад”. Санкції подовжуються, власність арештовують, ПАРЄ визнає Росію агресором, НАТО заявляє про підтримку України та зміцнення обороноздатності на Сході, а Сполучені Штати посилюють свої контингенти у сусідніх з Росією країнах.

І в такій ситуації Путін наважується на дзвінок президенту США. Судячи зі звітів, Путін пропонував домовитися з актуальних для США питань. У їх числі – “Ісламська держава” й атомна проблема Ірану. Але щодо України, вважає В. Портніков, у В. Путіна з Б. Обамою розмови не вийшло: “Для того, щоб американський і російський президенти могли розмовляти всерйоз, Путіну доведеться піти на поступки в українському питанні. Обама чітко окреслив суть цих поступок – відхід з Донбасу. Що Обамі відповів Путін, ми не знаємо. Але це й не важливо – слова Путіна нерідко перекреслюються його справами. І судити про справжні мотиви, що спонукали російського президента зателефонувати американському, ми зможемо тільки по цих справах” [27].

Згодом, коментуючи цю подію, прес-секретар президента РФ Д. Песков вдавня до такого хитромудрого формулювання: розмова президентів була “досить тривалою і досить конструктивною при всьому збереженні потенціалу розбіжностей в думках щодо деяких подій”. При подальшому роз’ясненні з’ясувалося, що “Обама звернувся до Путіна з тактовним проханням прибрати з східних територій України російські війська і військову техніку”. На це “російський президент в черговий раз заявив, що перебування російських військ на території України є помилкою”. А Песков пояснив потім журналістам, що

відбулася конструктивна розмова “в плані безальтернативності діалогу, обговорення проблем, щоб спробувати якось вийти на правильний результат” [28].

Справжній візантійський стиль! І це притому, що за даними Штабу АТО станом на 26 червня 2015 р. на території Донецької та Луганської областей, а також біля кордону з Україною знаходилося 54 тисячі російських військових, з яких безпосередньо на території України – 9 тисяч військовослужбовців [29].

Ідеологічна війна розгортається за внутрішніми законами жанру. І завжди в ній проявляються деякі цікаві нюанси. Через тиждень після телефонного дзвінка Путіна в журналі “Россия в глобальной политике” було опубліковано статтю О. Арбатова, в якій він висловлює стурбованість активним обговоренням на Заході проблеми “російської ядерної загрози”. До честі автора, він намагається показати, що для стурбованості Заходу Росія дала достатньо приводів. На Заході наводять висловлювання президента В. Путіна про підвищення ядерного потенціалу та рівня його боєготовності, обговорюють інформацію про пуски стратегічних ракет і польоти важких бомбардувальників, про масштабні навчання військ загального призначення з імітацією застосування тактичної ядерної зброї. Більше того, з’явилася інформація про засідання російських і західних відставних воєначальників (з них менше спитають, а пробні камені закидати вони можуть). Ось ці відставні представники Москви, нібито маючи санкцію вищого керівництва, **“прямим текстом попереджали про готовність Росії застосувати ядерну зброю у збройному конфлікті з НАТО в Україні та в деяких інших випадках”** [29].

Не слід забувати, що навколо української кризи воєнно-політичну напруженість нагнітали до немислимого рівня і на офіційному рівні Росії. Ще у серпні 2014 р., в одному з інтерв’ю, президент В. Путін заявив: “Наші партнери, незалежно від ситуації в їхніх країнах або їхньої зовнішньої політики повинні мати на увазі, що з Росією краще не зв’язуватися. Я нагадаю, що Росія є однією з найбільших ядерних держав. Це не просто слова, це реальність, і більше того, ми зміцнюємо наш потенціал ядерного стримування”. Ще більший ажіотаж викликав документальний фільм “Крим. Шлях на Батьківщину”, де було закладено думку про підвищення боєготовності ядерних сил Росії в ході анексії Криму. Щодо можливості застосування цих сил В. Путін сказав: “Ми думали про це”, що було розцінено на Заході як однозначне підтвердження намірів вдатися до ядерної зброї [29].

Далі О. Арбатов висловив занепокоєння тим, що цю делікатну тему з ентузіазмом підхопили деякі російські посадовці, парламентарі та незалежні фахівці, закликаючи присікати регіональну загрозу застосуванням ядерної зброї. Сам же О. Арбатов вважає, що будь-яке застосування ядерної зброї, окрім останнього засобу в крайніх ситуаціях, – “це авантюризм, злочинний щодо своєї країни” і “катастрофа для всього іншого світу” [29].

Про причини активізації ядерної риторики в Росії можна лише здогадуватися, бо мотивів осіб, які приймали рішення, ніхто точно не знає. Багато фахівців сходяться в тому, що головною причиною є заклопотаність російського керівництва перевагою НАТО в силах загального призначення. Особливо в новітніх ударних та інформаційно-керуючих системах. Так, відомий військовий фахівець М. Ходарьонков в 10-му випуску журналу “Військово-промисловий кур’єр” за 2015 р. писав, що “на південному сході України по суті воюють дві радянські армії різного ступеня модернізованості, але без використання нових озброєнь або нових прийомів ведення війни. Але якщо чисто гіпотетично припустити, що на боці української армії почали б воювати “добровольці і відпускники із США та Західної Європи... на своєму штатному озброєнні”, то

підсумки такого протистояння передбачити було б неважко – збройні формування південного сходу протрималися б кілька годин” [29].

Така оцінка ситуації серед фахівців знаходить своїх прихильників. І ядерна риторика правлячих кіл Росії отримує цілком прийнятне пояснення: **“Вона є політичним сигналом США і НАТО ні в якому разі не втручатися своїми збройними силами у ситуацію в Криму і на південному сході України. Очевидно, поставлено не військове, а політичне завдання: довести до відома інших держав виняткову важливість подій у зазначеному регіоні для російської національної безпеки і готовність Москви далеко піти у відстоюванні своїх інтересів незалежно від того, вважають ці інтереси на Заході легітимними чи ні”** [30].

Не зовсім зрозуміло, наскільки заяви керівників США і НАТО про свою неучасть у прямому військовому втручанні в подіях навколо України, залежали від декларацій Москви. Але, тим не менш, позиція вималювалася однозначна: все свідчить про те, що Захід не має наміру йти на ризик прямого збройного конфлікту з Росією через Україну. Це визначає рамкові умови пошуку миру і є свідченням того, наскільки він крихкий навіть у відносинах між великими державами. У цьому контексті слушно видається думка Лілії Шевцової про те, що в існуючій ситуації настільки сильне прагнення українців до Європи стало несподіванкою для самої Європи. Поточний перебіг подій показує, що всупереч деклараціям і заявам, котрі прозвучали від імені Європи, тривалий час складалося враження, що європейці не знали, що з Україною робити. Їхній прагматизм упродовж двох десятиліть незалежності України довго втілювався в пошуки якоїсь формули політичної угоди, щоб дати надію Україні на якусь аморфну інтеграцію і не дратувати В. Путіна, залишивши Україну у сфері впливу Москви. Не один рік про цю загрозу писали в Україні, вживаючи формулу: **“Україна як подвійна периферія Європи та Росії”** [31].

Відчайдушний опір української армії, активність добровольців і волонтерів у захисті своєї держави прискорили процес формування української національної ідентичності, яка заснована на прагненні вирватися з-під впливу Росії і приєднатися до Європи. Своїм опором на південному сході українці поставили оборудку-компроміс між Росією і Європою під знак запитання. А поворотним чинником стала загибель малайзійського Боїнга. Це докорінно змінило позицію європейських лідерів, які почали шукати шляхи стримування Росії. Процес ще далекий від прийняття остаточного рішення, проте посилюється усвідомлення того, що Україна в “сірій зоні” отієї самої “подвійної периферії” – це постійний чинник відтворення нестабільності у світі. Саме на відтворення цієї нестабільності й націлена політика Росії, яка намагається вбудувати в нову українську державність проросійський елемент у вигляді ДНР/ЛНР, змусити Київ соціально забезпечувати його, а він утримуватиме Україну в рамках компромісної формули “і Росія, і Європа”. Ця формула стала відображенням російського ультиматуму Кієву про федералізацію, який був певною мірою легітимізований німецько-французьким тандемом. На якийсь час це принесло і деякі позитивні плоди – було досягнуто тимчасове затишшя, таке корисне. Однак, за відсутності консенсусу сторін щодо остаточного політичного рішення цей компроміс виявився тимчасовим.

Поки що Київ уникнув влаштованої Москвою мінської пастки, продемонструвавши свою готовність надати сепаратистам “особливий статус” і самоврядування, але тільки після виборів за українськими законами і під наглядом ОБСЄ та інших моніторингових сил, а також після виведення з території Донбасу всіх військових формувань. Київ не погодився “бути на повідку”, хоча ситуація, як і раніше, залишається не до кінця визначеною.

Даючи оцінку обговорення “особливого статусу Донбасу” у Верховній Раді України, президент України Петро Порошенко підкреслив значущість безальтернативного варіанту: “повернення окупованих районів Донбасу під український суверенітет винятково дипломатичним шляхом”. Наріжним каменем під час обговорення питання у Верховній Раді України, за його словами, стала норма, яка міститься в перехідних статтях Конституції. А саме – речення, в якому згадується закон про окремий статус окремих районів Донецької та Луганської областей. Порошенко підкреслив: “Набрати чинності такий закон може тільки після виконання цілого ряду попередніх умов. Ці умови включають і роззброєння бойовиків, і виведення російський військ, і відновлення нашого контролю над всією лінією російсько-українського кордону, і проведення чесних, вільних та демократичних місцевих виборів”. У свою чергу, “і на Донбасі, і в усіх регіонах України, місцеві громади отримують значно більше повноважень і можливостей” [32].

Загальну ситуацію, що склалася навколо України, Лілія Шевцова, яка представляє в Росії незалежну аналітичну думку, бачить по-своєму: “Так, Захід в даному разі не виправдав надій українців. По-перше, Захід не готовий дати їм чітку перспективу інтеграції в ЄС і НАТО. По-друге, Захід поки не може чинити на Путіна більш жорсткий тиск через побоювання втратити свою єдність і небажання подальшого загострення напруженості, остерігаючись путінського падіння та подальшої непередбачуваності. По-третє, Україна все ще розраховує на допомогу Заходу оборонною нелетальною зброєю. Але ясно, що Німеччина, яка контролює процес розв’язання конфлікту, ніколи на це не погодиться. Нарешті, ще чимало західних політиків типу Кіссінджера вірить у неможливе: що Україна може бути мостом між Росією і Заходом, що ніколи і не було можливим” [33].

Складається враження, що Україні, як після Першої і Другої світових воєн, не поталанило із самовизначенням: Європа, як тоді, так і тепер, виявилася не готовою ні зрозуміти, ні сприйняти прагнення України до незалежності від Росії – не лише прямої, а й опосередкованої. До того ж, у наші дні Європі складно вийти із своєрідного періоду постмодернізму “кінця ідеології”, коли досягнутий рівень добробуту затьмарив людям проблему європейських цінностей. У свою чергу Америка ніяк не може самовизначитися і вирішити, потрібна їй решта світу чи ні. А загалом, відзначає Лілія Шевцова, “ліберальне співтовариство виявилось не готове ні передбачити події, ні реагувати на нову реальність, яку створив Путін. Кремль своїм “придбанням” Криму скинув зі столу шахівницю, зруйнувавши систему взаємних зобов’язань і гарантій, починаючи з Гельсінкського процесу та Паризької хартії” [33].

Другий несприятливий для України чинник – залежність Європи від російського газу і боязнь втратити російський ринок. По-третє, Росія – член Ради Безпеки і єдина держава, здатна знищити США в ядерній війні. Четвертий чинник полягає в тому, що Європа звикла до постмодернізму і пацифізму, до компромісного розв’язання делікатних питань. Кремль повернув Європу до стереотипів і методів ХХ, а в чомусь і ХІХ століть, застигнувши цим її зенацька і розгубленою. І, тим не менше, не все так погано: “Незважаючи на всі коливання і небажання випробувувати Кремль на міцність, Захід загалом і Європа, зокрема, продовжують зберігати єдність щодо санкцій. У Європі єдність утримує Меркель. Усі спроби Кремля внести розкол у європейські ряди і через задобрювання, і через загрози ні до чого поки що не привели” [33].

Ідеологічні потуги “всієї королівської рати” Росії переконати світову громадську думку в тому, що Росію “образили”, “принизили” і “намагалися поставити на коліна”, не мають ніяких об’єктивних передумов. Російська еліта перевела на Захід мільярди доларів, закупила престижні райони Лондона,

відправила туди вчитися дітей, і в той же час намагається переконати свій російський народ у тому, що цей народ було нібито “принижено” Заходом. А тому народ повинен згуртуватися навколо Путіна в “обложеної фортеці”. Дивне, навіть расистське ставлення до свого народу: “Він виходить з того, що росіяни мають принижувати не їхній рівень і якість життя (звикли!), а те, що вони не можуть придушити навколишні народи в рамках “сфер інтересів”. А, отже, росіяни не можуть і не повинні жити в рамках нормальної держави, побудованої на основі права, а можуть існувати лише як нація, що, очевидно, генетично не може відмовитися від кліше XIX століття” [33].

Мова навіть не про повернення до радянської системи. Комуністичний експеримент був все-таки орієнтований на майбутнє – нехай ілюзорне. Нинішній путінський проект апелує до відверто архаїчного порядку денного, що веде до деморалізації суспільства, його розкладання, посилення в ньому фобій і ненависті. Проект “Крим наш” був покликаний консолідувати суспільство імітацією безкровної перемоги. Але і цього виявилось мало – в хід пішла випробувана тактика мобілізації суспільства через “фортецю, обложу зовнішнім ворогом”. Таким ворогом оголошено Україну, де на фронті боротьби з нею відбувається розв’язання багатьох завдань. По-перше, знищити ідею Майдану як вірус, що може поширитися в російських межах. По-друге, довести згубність революції для держави. По-третє, знайти так звану “червону лінію”, через яку Росія не повинна переступати без загрози викликати силове стримування Заходу. Адже після року війни американці, судячи з усього, зрозуміли, що Україна – це поле щодо стримування Кремлем Заходу і виклик не тільки Європі, а й Америці. І європейців українська криза змусила думати про те, що донедавна їм і в голову не приходило – про європейську армію і можливість озброювати Україну. Питання тільки в тому, чи зможе і чи захоче Захід, передусім Америка, переорієнтуватися на більш тверде стримування Росії. Поки що це питання залишається відкритим.

В осмисленні ситуації можна звернутися до думки російського політолога Дмитра Орешкіна, згідно з якою Захід, судячи з усього, займає оптимальну для себе позицію. Вона полягає в тому, що єдина сфера, де в Путіна є щось подібне на паритет або баланс сил, – воєнна. У всіх інших сферах – будь то економіка, соціальні програми, освіта, медицина і навіть інформаційний вплив – Путін безнадійно програє. Тому Захід і не намагається змагатися з Кремлем за правилами військового конфлікту: “Захід веде свою політику до заморожування конфлікту, до мирного співіснування. Їм зрозуміло, що буде далі. Вони бачать таке не в перший раз. Їм зрозуміло, що Донбас – чорна діра. І, в принципі, зручно, якби ця гиря була на ший Володимира Володимировича Путіна... Навіщо йому [Заходу] загострювати відносини з Росією, якщо в мирному, економічному, ціннісному, соціальному просторі і змаганні він 25 років тому легко переміг Радянський Союз” [32].

Що не кажи, а в цих роздумах є резон. Свого часу ще Арнольд Тойнбі зробив висновок, що держава, яка робить ставку на мілітаризацію і пошук ворога, рано чи пізно самовиснажить і зійде нанівець. Та й СРСР своєю історією наочно показав, що ні суспільство, ні держава не можуть витримати мілітарний тягар, особливо в змаганні з настільки багатою цивілізацією – Заходом. Тим більше нинішня Росія – з її обмеженими ресурсами (передусім інтелектуально-технологічними) і дірявим, як сито, бюджетом неспроможна виграти цю гонку. Тому мілітаризація найімовірніше зробить те, що робила завжди в історії, – прискорить падіння системи, яка вже вмирає, хай і повільно.

Російська держава-цивілізація, про яку так багато говорив Путін, демонструє нині всі ознаки занепаду та згасання. Питання лише про час і спосіб остаточного падіння. Намагаючись продовжити життя системі російської влади, але не маючи

u-zvyazku-z-richniceyu-zbittya-litaka-35663 19. *Лавров* не вважає збитий над Донбасом Boeing загрозою миру і безпеці. – Доступно: http://www.rus.newsru.ua/world/16jul2015/lavrov_ne_bachyt_zagrozy_print.html 20. *Порошенко* розкрив новий план Росії з підриву України. — Доступно: <http://tsn.ua/article/print/ukrayina/poroshenko-roskriv-noviy-plan-rosiyyi-z-pidrivu-ukraini-437805.html> 21. *Стівен Пайфер*: “У Кремлі нервують через збільшення числа загиблих і зростання напруги всередині країни”. – Доступно: data:text/html;charset=utf-8,%3Cdiv%20id%3D%22main_menu%22%20class%3D%22main_menu%22%20style%3D%22padding%3A%200px%3B%20margin%3A%200px%3B%20padding%3A%200px%200px%20... 22. *Американський* політолог Фрідман: Путін чекає, що Україна розвалиться зсередини. – Доступно: data:text/html;charset=utf-8,%3Cp%20style%3D%22box-sizing%3A%20border-box%3B%20margin%3A%200px%3B%20padding%3A%200px%200px%20... 23. *Караганов С.* Євразійський вихід з європейської кризи / С. Караганов. – Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/pubcol/Evroasiatskii-vykhod-iz-evropeiskogo-krizisa-17541> 24. *Олексій Арбатов*: “У США виходять з того, що Путін пробуде до 2024 року”. – Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Aleksei-Arbatov-V-SShA-ishkodyat-iz-togo-chto-Putin-probudet-do-2024-goda--17599> 25. *Караганов С.* Євразійський вихід з європейської кризи / С. Караганов. – Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/pubcol/Evroasiatskii-vykhod-iz-evropeiskogo-krizisa-17541> 26. *Портников*: Щоб президенти США і РФ могли домовитися всерйоз, Путіну доведеться піти на поступки в українському питанні. – Доступно: data:text/html;cyarset=utf-8,%3Cp%20style%3D%22box-sizing%3A%20border-box%3B%20margin%3A%200px%3B%20padding%3A%200px%200px%20... 27. *Песков*: Путін роз’яснив Обамі, що російських військ в Україні немає. Доступно: data:text/html;charset=utf-8,%3Cp%20style%3D%22box-sizing%3A%20border-box%3B%20margin%3A%200px%3B%20padding%3A%200px%200px%20... 28. *Люксембург* заступився за Україну і пригрозив Росії війною. – Доступно: data:text/html;charset=utf-8,%3Cdiv%20class%3D%22fstory-ftext%22%20style%3D%22margin%3A%200px%3B%20padding%3A%200px%3B%20color%... 29. *Арбатов А.* Навіщо Росія загрожує Заходу ядерною зброєю / А. Арбатов. – Доступно: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Zachem-Rossiya-ugrozhatn-Zapadu-yadernym-oguzhiem-17561> 30. *Ткаченко В.* Суверенна бюрократія України: у зоні подвійний периферії / В. Ткаченко // Вісник громадської думки. Дані. Аналіз. Дискусії. – № 2 [104], 2010 г. – С. 80–88. 31. *Порошенко* прокоментував норму про “особливий статус Донбасу” в Конституції. – Доступно: data:text/html;charset=utf-8,%3Carticle%20class%3D%22post%22%20style%3D%22margin%3A%200px%3B%20padding%3A%200px%3B%20border%3... 32. *Лілія Шевцова*: “своїм відродженням Захід буде зобов’язаний Путіну”. – Доступно: data:text/html;charset=utf-8,%3Ch1%20style%3D%22margin%3A%200px%20auto%3B%20padding%3A%2038px%200px%2010px%3B%20border%3A%2... 33. *Російський* політолог Орешкін про біду Путіна, майбутньому Донбасу та помилку з Новоросією. – Доступно: data:text/html;charset=utf-8,%3Cheader%20class%3D%22article_header%22%20style%3D%22margin%3A%200px%200px%2020px%3B%20padding%...

Васи́лий Ткаченко

УКРАИНА: ВОЙНА И “РУССКИЙ МИР”

В статье автор анализирует события, связанные с вооруженной агрессией России против Украины в 2014–2015 гг., “гибридной войной”, направленные на утверждение в мире “русского мира”. Рассматриваются позиции европейских стран и США в этом конфликте.

Ключевые слова: Украина, Россия, война, агрессия, “русский мир”, западный мир.

Vasyl Tkachenko

UKRAINE: WAR AND “RUSSIAN WORLD”

In the article an author events related to the armed aggression of Russia against Ukraine in 2014–2015, “hybrid war”, directed, on assertion in the world “Russian world” are analysed. Positions of the European countries and USA are examined in this conflict.

Key words: Ukraine, Russia, war, aggression, “Russian world”, western world.